

تقویم تاریخ

فرهنگ و تمدن اسلام و ایران

(جلد اول، بخش یکم)

دکتر علی اکبر ولایتی

دکتر محمدرضا شمس اردکانی - دکتر محمدرضا مخبر دزفولی - فرید قاسملو

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۲

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۳-

مشخصات ظاهری: ج.

شایک: دورہ: 0-978-964-00-1341-1؛ ج. ۱، ق. ۱: 7-978-964-00-1342-7؛

978-964-00-1344-1 : ۳. ج. : 978-964-00-1343-4 : ۲. ج. : 978-964-00-1546-9 : ۱. ج. : ۱. ج.

وضعیت فهرست نویسی: قیفا.

یادداشت: فهرست نویسی براساس جلد دوم، ۱۳۸۹.

یادداشت: به کوشش علی اکبر ولایتی، محمدرضا شمس اردکانی، محمدرضا مخبر دزفولی، فرید قاسملو.

یادداشت: ج. ۳ (چاپ اول: ۱۳۹۱) (فیفا).

یادداشت: ج ۱، ق ۱ و ۲ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیفا).

موضوع: اسلام -- تاریخ (حذفی)۔

موضوع: دانشمندان اسلامی - - سرگذشتنامه.

موضوع: دانشمندان اسلامی -- ایران -- سرگذشتنامه.

شناسه افزوده: ولایت، علی اکبر، ۱۳۲۴-، گردآورنده.

رده‌بندی کنگره: ی ۱۳۸۰ ۷ ت ۵۴/ BP

ردہ بندی دیوے: ۲۹۷/۹۹

شماره کتابشناسی: ۲۱۴۲۴۹۷

شابک دورہ: ۰-۱۳۴۱-۰۰-۹۷۸-۹۶۴
شابک جلد اول، بخش یکم: ۷-۱۳۴۲-۰۰-۹۷۸-۹۶۴

مؤسسہ انتشارات امیر کبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۱۳۶۵-۴۱۹۱

تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (جلد اول، بخش یکم)

© حق چاپ: ۱۳۹۲، مؤسسه انتشارات امیر کبیر www.amirkabir.net

نوبت چاپ: اول

نویسندگان: دکتر علی اکبر ولایتی، دکتر محمدرضا شمس اردکانی، دکتر محمدرضا مخبر دزفولی و فرید قاسملو

سرویراستار: مہناز مقدسی

صفحہ آرا: امیر حسین حیدری

طراح جلد: شیدا اسماعیلی

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپ و ازہر داز اندیشہ، تلفن: ۷۷۱۴۵۰۶۳۶

شمارگان: ۱۰۰۰

بہا: ۶۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

همکاران طرح

اسماعیل نسب، عبدالحسین..... (مؤلف)	حسین زاده، سید احمد..... (مؤلف)
اسماعیلی، شیدا..... (طراح و صفحه‌آرایی جلد)	حسینیان مجد، علی..... (مؤلف)
اسکندری، زینب (سارا)..... (مؤلف)	حیدری، امیرحسین..... (صفحه‌آرا)
اقتصادنیا، سارا..... (ویراستار)	خافی، زهرا..... (مؤلف)
اکبری، معصومه..... (مؤلف، ویراستار)	خالقی، عبدالحسین..... (مؤلف)
امینی، فرشید..... (مؤلف)	خدارحمی، فاطمه..... (مؤلف)
بحرالعلوم، فرزانه..... (مؤلف)	خوش‌نیت، رویا..... (نمونه‌خوان)
برات‌زاده، لیلی..... (مؤلف)	خوش‌نیت، زهرا (مهسا)..... (نمونه‌خوان)
بنیاد، معصومه..... (مؤلف، ویراستار)	دانیالی، لثا..... (مؤلف)
بهروز، سیده زیبا..... (ویراستار)	داوودآبادی، فاطمه..... (مؤلف)
بهزادی، ابوالقاسم..... (مؤلف)	دقیق‌اجملی، مریم..... (مؤلف)
پرتوی، آناهیتا..... (مؤلف)	راکی، پوران..... (مؤلف)
پوراسدیان، معصومه..... (ویراستار)	رجبی جوشقانی، مریم..... (مؤلف)
پولادوند، محمد..... (مؤلف)	رستمی، فرح..... (مؤلف)
پیرحسینلو، مجید..... (مؤلف)	رشمه، الهه..... (مؤلف)
تاجیک، عاطفه..... (مؤلف)	رشنو، مهری..... (مؤلف)
ترابی، عاقله..... (مؤلف، ویراستار)	رفیعی، محمد..... (مؤلف)
تنها، نگار..... (مؤلف)	رمضان‌نژاد، سپیده..... (ویراستار)
تقوایی زحمت‌کش، شیوا..... (مؤلف)	زارع، شهربانو..... (مؤلف)
تقی‌پور، اشکان..... (مؤلف)	زمانی، منیره..... (مؤلف)
جاوید خلیلی، نیلوفر..... (مؤلف)	سرمدی، مصطفی..... (مؤلف)
جعفری، محسن..... (مؤلف)	سروری، امید..... (مؤلف)
جواد، مهدیه..... (مؤلف)	سلیمانی، محسن..... (مؤلف)
حاج کریمی، سهیل..... (مؤلف)	سنجابی، پریرسا..... (مؤلف)
حبیبی، مهدی..... (مؤلف)	شادفر، شیرین..... (مؤلف)

لاجوردی، راحله..... (مؤلف)
 مافی، مهتاب..... (مؤلف)
 مافی، مهشید..... (مؤلف)
 مجیدیان، سیمین..... (مؤلف)
 محبوبی، مهدی..... (مؤلف)
 مرادی خواه، طاهره..... (مؤلف)
 مرادی، عبدالحمید..... (مؤلف)
 مصلی، صغری..... (مؤلف)
 مقدسی، مهناز..... (مؤلف، سرویراستار)
 ملاعباس زاده، اسماعیل..... (مؤلف)
 ملاعباس زاده، عباس..... (مؤلف)
 موحدی فر، مهدیه..... (مؤلف، ویراستار)
 موسوی خلخالی، احسان..... (مؤلف، ویراستار)
 موسی کاظمی، ابوالفضل..... (مؤلف)
 میرزائی، عطیه..... (مؤلف)
 میرسجادی، محمدکاظم..... (مؤلف)
 مینایی، لیلا..... (ویراستار)
 نوروزی، ایمان..... (ویراستار)
 نوری، مهران..... (مؤلف)
 نیکوکار، حمیدرضا..... (مؤلف)
 واشهری، سعید..... (مؤلف)
 رظن پرست، علی اکبر..... (مؤلف)
 یادگاری، فاطمه..... (مؤلف)

شادمانی، معصومه..... (مؤلف)
 شفیع فر، فرزاد..... (مؤلف)
 شمس الدینی، پیام..... (مؤلف)
 شهرامی، افشین..... (مؤلف)
 شهسواری، ثریا..... (مؤلف)
 صاحب اختیار، لیلا..... (مؤلف)
 صادق زاده، حبیبه..... (مؤلف)
 صادقی، راضیه..... (مؤلف)
 صادقی مکی، صدیقه..... (مؤلف، ویراستار)
 صدقی، منظر..... (مؤلف)
 صدقی، مونا..... (مؤلف)
 صولتی، سحر..... (ویراستار)
 ظریفی، طیبه..... (مؤلف)
 عباسپور، هومن..... (مؤلف، ویراستار)
 علاعیان، حامد..... (مؤلف)
 علی مراد، علی..... (مؤلف)
 فرنام، مریم..... (ویراستار)
 فرهودی، فاطمه..... (مؤلف)
 فکوری، مرتضی..... (مؤلف)
 قمشه ای، احسان..... (مؤلف)
 کبیری، هاجر..... (نمونه خوان)
 کبیری، صبور..... (نمونه خوان)
 کیوان، مریم..... (ویراستار)
 گنجی، سمیه..... (مؤلف)

فهرست

۳۲۵	نگارگری	ط	مقدمه ویراست دوم
۳۲۷	خوشنویسی	یا	مقدمه ویراست اول
۳۶۰	سفالگری		
۳۶۶	فلزکاری		بخش اول: نگاهی به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران
۳۷۸	شیشه‌سازی	۳	فصل اول: کلیات
۳۸۷	قالی‌بافی	۴	مفاهیم اساسی در فرهنگ و تمدن
۳۹۷	پارچه‌بافی	۲۴	جایگاه دانش در فرهنگ و تمدن اسلامی
۴۰۵	چوب‌کاری	۲۳	انتقال علوم و جذب دانشمندان به جهان اسلام
۴۱۱	سزیه و هنرهای نمایشی	۳۵	مراکز علمی در تمدن اسلام
۴۴۶	موسیقی	۵۵	نهضت ترجمه
۴۵۳	فصل پنجم: عرفان و جوانمردی	۶۴	نقش شیعیان در تمدن اسلام و ایران
۴۵۳	سیر عرفان	۶۷	مراکز علمی شیعه و نقش آنها در گسترش علوم
۴۸۳	فتوت و جوانمردی	۷۱	متون درسی حوزه‌های علمی شیعه
۵۲۳	فصل ششم: علوم عقلی	۸۵	فصل دوم: علوم دقیقه و تجربی
۵۲۳	فلسفه	۸۵	پزشکی
۵۴۶	کلام	۹۷	الف) تأسیس بیمارستان
۵۷۰	منطق	۱۰۹	ب) چشم‌پزشکی
۵۹۱	فصل هفتم: علوم اسلامی	۱۱۳	ج) داروشناسی
۵۹۱	قرائت	۱۱۶	د) دامپزشکی
۶۰۶	تفسیر	۱۲۴	ریاضیات
۶۳۲	حدیث	۱۳۶	نجوم
۶۵۶	فقه و اصول	۱۵۳	فیزیک و مکانیک
		۱۶۷	شیمی
		۱۷۳	فصل سوم: علوم روایی
		۱۷۳	جغرافیا
		۱۹۴	تاریخ و تاریخ‌نگاری
		۲۳۵	ادبیات
		۲۹۵	فصل چهارم: هنر
		۲۹۵	معماری
	بخش دوم: زندگی‌نامه چهارده معصوم (ع)		
۶۷۵	محمد بن عبدالله (ص)، پیامبر اسلام - ۱		
۶۸۲	محمد بن عبدالله (ص)، پیامبر اسلام - ۲		
۶۸۷	فاطمه زهرا (س) - ۱		
۶۹۲	فاطمه زهرا (س) - ۲		
۶۹۸	علی بن ابی‌طالب (ع)، امام اول - ۱		

۷۸۲.....	موسی بن جعفر (ع)، امام هفتم - ۱	۷۰۴.....	علی بن ابی طالب (ع)، امام اول - ۲
۷۸۶.....	موسی بن جعفر (ع)، امام هفتم - ۲	۷۱۱.....	حسن بن علی (ع)، امام دوم - ۱
۷۹۱.....	علی بن موسی (ع)، امام هشتم - ۱	۷۱۵.....	حسن بن علی (ع)، امام دوم - ۲
۷۹۶.....	علی بن موسی (ع)، امام هشتم - ۲	۷۲۰.....	حسین بن علی (ع)، امام سوم - ۱
۸۰۱.....	محمد بن علی (ع)، امام نهم - ۱	۷۲۴.....	حسین بن علی (ع)، امام سوم - ۲
۸۰۹.....	محمد بن علی (ع)، امام نهم - ۲	۷۳۱.....	علی بن حسین (ع)، امام چهارم - ۱
۸۱۲.....	علی بن محمد (ع)، امام دهم - ۱	۷۳۸.....	علی بن حسین (ع)، امام چهارم - ۲
۸۱۷.....	علی بن محمد (ع)، امام دهم - ۲	۷۴۶.....	محمد بن علی (ع)، امام پنجم - ۱
۸۲۳.....	حسن بن علی (ع)، امام یازدهم - ۱	۷۵۵.....	محمد بن علی (ع)، امام پنجم - ۲
۸۲۹.....	حسن بن علی (ع)، امام یازدهم - ۲	۷۶۵.....	جعفر بن محمد (ع)، امام ششم - ۱
۸۳۷.....	حجت بن الحسن، مهدی موعود (عج)، امام دوازدهم	۷۷۲.....	جعفر بن محمد (ع)، امام ششم - ۲

مقدمه ویراست دوم

تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، چنان‌که در مقدمه چاپ پیشین این کتاب آمده است، با هدف در اختیار قراردادن زندگی‌نامه شماری از علما و فرهیختگان جهان اسلام به عموم مردم، به‌ویژه صاحبان نشریات و رسانه‌ها تدوین یافته است تا آنان بتوانند با مراجعه به این تقویم و استفاده از متنی که درباره این افراد نوشته شده به معرفی این شخصیت‌ها برای علاقه‌مندان اقدام نمایند.

جلد نخست این کتاب در سال ۱۳۸۸ و جلد سوم آن در ۱۳۹۱ به بازار عرضه شد. با بازبینی مجدد کتاب، دریافتیم که پرداختن به زندگی شخصیت‌های فرهیخته و دانش‌گذار در ایران و جهان اسلام، بدون دانستن زمینه‌ها و حوزه‌های تمدنی و فرهنگی که باعث رشد و بالندگی این شخصیت‌ها شده امکان‌پذیر نیست، لذا ضرورت دیدیم که در مجلدی، به‌منزله مقدمه، به چگونگی تشکیل و رشد و گسترش علوم در تمدن اسلام و ایران بپردازیم تا خوانندگانی که زندگی‌نامه‌ها را مطالعه می‌کنند زمینه‌های فرهنگی و سیاسی و اقلیمی‌ای که بستر پرورش این بزرگان بوده است را دریابند. در حقیقت، این جلد مقدمه‌ای است بر سه جلد زندگی‌نامه‌ها. اکنون که توفیق تنظیم ویراست تازه‌ای از جلد اول را یافتیم، این بخش را بر آن افزودیم و بدین ترتیب، کتاب در سه جلد و چهار مجلد بدین شرح تدوین شد: جلد نخست (بخش اول) شامل دو بخش: نگاهی به فرهنگ و تمدن اسلام و ایران و بخش دوم: زندگی‌نامه چهارده معصوم (ع)؛ جلد نخست (بخش دوم) شامل زندگی‌نامه بزرگان اسلام و ایران؛ جلد دوم و سوم ادامه زندگی‌نامه‌هاست و افزون بر آن، تعدادی از حوادث مهم صدر اسلام، از جمله غزوات حضرت رسول اکرم (ص)، در جلد سوم آورده شده است، همچنین در این جلد شخصیت‌های مندرج در کتاب را در دو فهرست مستقل (موضوعی و تاریخی) دسته‌بندی کردیم تا مخاطبان با مراجعه به هر یک از این فهرست‌ها از تعداد عالمان و اندیشمندان آن حوزه مطلع شوند. شاید این موضوع، زمینه تحقیقاتی برای پژوهشگران در تحلیل اوج و فرود دوره‌های تاریخی و تمدنی در جهان اسلام شود.

بدیهی است شخصیت‌هایی که نقشی در فرهنگ و تمدن اسلام و ایران داشته‌اند بیش از تعدادی است که ما به آنها پرداختیم و چنانچه توفیق یافتیم در ویراست‌های بعدی این اثر از قلم‌افزاده‌ها را خواهیم افزود. آنچه حاصل شده زندگی‌نامه ۱۰۹۹ شخصیت است که به صورت الفبایی از جلد نخست (بخش دوم) تا جلد سوم آمده است. در بخش نخست از جلد اول زندگی‌نامه چهارده معصوم (ع) آورده شده که به هر یک از این معصومین دو مقاله

اختصاص داده شده است. از جلد نخست بخش دوم تا مجلد سوم، پس از ذکر زندگی‌نامه‌ها، جدولی از روزهای سال تدوین شده که هر روز به نام یکی از بزرگان اختصاص یافته است که با ادغام جدول‌های هر سه جلد می‌توان برای هر روز از سال، نام سه تن از فرهیختگان و اندیشمندان را یافت که در پیشرفت و گسترش فرهنگ و تمدن اسلام و ایران نقش داشته‌اند.

تدوین این بخش از کتاب مرهون زحمات و کوشش‌های همکارانی است که در هر مرحله برای ارتقای متن تلاش کرده‌اند، لذا شایسته است افزون بر همکارانی که در مقدمه ویراست پیشین این کتاب و فهرست همکاران مندرج در همین جلد، از آنان یاد شده، قدردانی خود را از یکایک همکاران ویراست دوم این اثر اعلام کنم و از درگاه حق تعالی توفیق بیشتر آنان را خواستار شوم. به‌ویژه از آقایان: هومن عباسپور، دکتر ایمان نوروزی، فرید قاسملو، مصطفی ناظم‌نیا، حسن صمیم نیک‌پی، و خانم‌ها: مهناز مقدسی، لثا دانیالی، رویا خوش‌نیت.

همچنین انتشار این اثر بدون یاری دیگر دوستان و مسئولان این مراکز مقدور نبود: مدیر محترم دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، جناب آقای دکتر محمدرضا مخبر دزفولی؛ جناب حجت‌الاسلام و المسلمین آقای دکتر سیدمهدی خاموشی و آقای احمد نزاری، رئیس محترم مؤسسه انتشارات امیرکبیر، و همکاران محترم‌شان، آقایان مهدی ساروخانی (ناظر فنی) و امیرحسین حیدری (صفحه‌آرا)، که از همه آنان صمیمانه سپاس‌گزارم. نگارنده به‌رغم آنکه در تدوین این اثر از آرای دانشمندان متقدم و پژوهش‌های جدید دانشمندان ایرانی و غیرایرانی بهره‌جسته، اثر حاصل را عاری از خطا و اشتباه نمی‌داند و برای اصلاح خطاها و بهبود مطالب، انتقادهای سازنده دانش‌پژوهان را به گوش جان می‌پذیرد.

دکتر علی‌اکبر ولایتی

رئیس کمیته فرهنگ و تمدن اسلام و ایران
شورای عالی انقلاب فرهنگی

مقدمه ویراست اول

کمیته فرهنگ و تمدن اسلام و ایران شورای عالی انقلاب فرهنگی از بدو تأسیس (فروردین ۱۳۸۵)، موضوع «فرهنگ» و «تمدن» را سرلوحه کار خود قرار داد و درصدد برآمد، ضمن تلاش برای درک و دریافت مشکلات و کمبودهای عرصه فرهنگ در کشور، راهکارهایی برای حل مسائل و رفع کاستی‌ها عرضه کند. هدف این کمیته، پرداختن به عرصه فرهنگ در کشور و قراردادن «عناصر فرهنگی» در زیرساخت‌ها و شالوده‌های آموزشی - تربیتی کشور بوده است. در جهت تحقق این هدف، یکی از نخستین تلاش‌های این کمیته وارد ساختن مسائل فرهنگی و تمدنی (از جمله، شرح حال مشاهیر و بزرگان ایرانی - اسلامی، رخدادهای فرهنگی و جنبه‌های عینی فرهنگ و تمدن) به کتاب‌های درسی تمام مقاطع آموزشی کشور (از ابتدایی تا دانشگاه) و در همه رشته‌های تحصیلی بوده است. براین اساس، از همان ابتدا، چندین کارگروه تشکیل شد، طرح‌های پژوهشی چندی به اجرا درآمد و کارگاه‌های آموزشی متعددی در این زمینه تشکیل شد.

برنامه بعدی این کمیته، مطرح کردن مباحث فرهنگی و تمدنی برای عموم مردم و کسانی بود که مستقیماً با کتاب‌های درسی سروکار ندارند. در اینجا باید به عرض برسانیم که اصل این فکر برای اولین بار توسط مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، در ملاقاتی که اینجانب با ایشان در اوایل سال ۱۳۸۶ داشتم، مطرح شد که از این حقیر خواستند تا برای تدوین تقویم تاریخی از فرهنگ و تمدن خودی اقدام نمایم. در آن جلسه، ایشان نارضایتی خویش را از وضع موجود تقویم تاریخ، که اغلب عناوین آن مربوط به بیگانگان است که ترجمه شده و از رسانه‌ها به سمع و نظر مردم می‌رسد، ابراز داشتند.

رهنمود ایشان را به همکاران خویش در کمیته فرهنگ و تمدن اسلام و ایران شورای انقلاب فرهنگی منتقل کردم و از آن پس، تلاش پیگیری آغاز شد. حمایت‌های آقای دکتر مخبر، دبیر محترم شورا، و تلاش و کوشش آقایان دکتر شمس اردکانی و دکتر قاسملو در تدارک و تدوین این اثر چشمگیر و بسیار کارساز بوده است و بدون چنین تلاش جمعی و کوشش‌های همه دست‌اندرکاران، تألیف و تحشیه و تدوین و ویراستاری، امکان فراهم آمدن این اثر نبود که سعی‌شان مشکور باد.

از نظر همکاران این کمیته، اصحاب رسانه نقش بسیار مهمی در انتقال آموزه‌های فرهنگی و تمدنی به مردم داشته‌اند و دارند و در صورتی که مجموعه‌ای منظم و طراحی شده از این دانسته‌های فرهنگی را در اختیار داشته باشند می‌توان انتظار داشت برای انتقال این دانسته‌ها به مردم نقش ارزنده‌ای ایفا کنند. براساس همین دیدگاه‌ها، مجموعه

حاضر؛ که گزارشی از زندگی ائمه اطهار (علیهم السلام)، زندگی گروهی از اندیشمندان و فرهیختگان عرصه تمدن اسلامی و نیز گزارشی از بعضی وقایع و مناسبت‌های تاریخی فرهنگ و تمدن اسلام و ایران است؛ پدید آمد. بنابراین، اثر فعلی را می‌توان نخستین کوشش برای تهیه مجموعه منظمی از دانسته‌های تمدنی و فرهنگی با هدف در اختیار نهادن آنها برای اقشار گوناگون مردم و با رویکردی خاص به‌شمار آورد.

در اینجا ضروری است نکات چندی را درباره این مجموعه توضیح دهیم. منظور از «تقویم تاریخ» در عنوان این مجموعه، چنان‌که پیش‌تر گفته شد، ارائه شکلی منظم، با رویکردی خاص از دانسته‌هاست. براساس رویکرد خاص این کتاب، برای هریک از ۳۶۵ روز سال زندگی‌نامه دست‌کم سه فرهیخته و اندیشمند اسلامی تهیه شده و با آرایشی خاص در تقویم سالانه‌ای، که در انتهای هریک از مجلدات کتاب آمده، قرار داده شده است. در حال حاضر، تقویم سالانه ایران واجد روزهای خاصی است که به نام و مناسبت دانشمند و اندیشمند خاصی نام‌گذاری شده‌اند، اما تعداد این افراد با تعداد روزهای سال برابر نیست؛ بنابراین، در تقویم تاریخی حاضر، برای هر یک روز سال زندگی‌نامه سه دانشمند در حوزه‌های گوناگون در نظر گرفته شده که البته در سه مجلد تدوین خواهد شد؛ به‌طوری‌که در هر مجلد حداقل نام یک دانشمند برای یکی از روزهای سال شمسی درج می‌شود تا صاحبان نشریات و رسانه‌ها در هریک از روزها، با مراجعه به این تقویم و استفاده از متنی که درباره این افراد تهیه شده، به معرفی آنان برای آگاهی عموم جامعه اقدام کنند. این نکته را نباید از قلم انداخت که تاریخ دقیقی تولد و فوت بسیاری از اندیشمندان قرون گذشته تمدن ایرانی و اسلامی در دست نیست؛ لذا برای حل این مشکل، در کتاب حاضر کوشش شده است تا حد امکان روز تولد یا فوت این اندیشمندان براساس اصح اقوال استخراج شود و چنانچه این امر محقق نشد، نام این افراد، با پراکندگی هدف‌دار و موضوعی زندگی‌نامه‌ها، در طول روزهای سال تقسیم شود با این هدف که در یک روز خاص زندگی‌نامه چند اندیشمند در حوزه‌های مختلف تخصصی قرار داده شده تا تجمعی از یک موضوع خاص در روزهای سال پدید نیاید.

همچنین، منظور از اسلام در این کتاب، از نظر جغرافیایی همه سرزمین‌های اسلامی (از منتهی‌الیه شرقی آن در آسیای جنوب شرقی تا منتهای غربی آن در اندلس) است. این سوره جغرافیایی شامل محدوده زمانی از قرن نخست هجری تا قرن دوازدهم (یعنی هنگام نخستین رویارویی مسلمانان با فرهنگ و تمدن غربی) می‌شود. بنابراین، در کتاب حاضر به‌ندرت به زندگی‌نامه افرادی پس از قرون دوازده - سیزده هجری پرداخته شده است و منظور از ایران، قلمرو فرهنگی ایران است که به مراتب وسیع‌تر از جغرافیای امروزی سیاسی ایران است.

در یک نگره کلی، کتاب حاضر (به‌جز فهرست‌های انتهای جلد سوم) از سه بخش پدید آمده است: بخش نخست، زندگی‌نامه کوتاهی از حضرات ائمه اطهار (ع)؛ بخش دوم، زندگی‌نامه حدود ۱۱۰۰ تن از اندیشمندان عالم اسلام و بخش سوم، گزارشی از پاره‌ای رخدادهای تاریخی است. درباره بخش دوم کتاب، در سطور پیشین گزارش مختصری داده شد. بخش نخست، به زندگی‌نامه ائمه اطهار و حضرات معصومین، علیهم السلام، اختصاص یافته که در مراجعه به این بخش باید چند نکته را اشاره کرد. یکی آنکه به سبب ذکر تاریخ‌های مربوط به روز تولد و شهادت این بزرگواران بر اساس تقویم قمری و جابه‌جایی سالانه این مناسبت‌ها در تقویم شمسی نمی‌توان این زندگی‌نامه‌ها را در طول یک سال شمسی تثبیت کرد. بنابراین، این زندگی‌نامه‌ها در تقویم سالانه انتهای کتاب وارد نشده‌اند و استفاده‌کنندگان از این کتاب لازم است در مراجعه به این زندگی‌نامه‌ها این نکته را در نظر بگیرند. دیگر آنکه به علت

درج دو موقعیت درباره هر یک از ائمه اطهار، علیهم السلام، یکی برای ولادت و دیگری برای شهادت ایشان، برای هر کدام از این بزرگواران دو مقاله در کتاب حاضر منظور شده است و تنها ذات بزرگوار امام منتظر، امام قائم (عج)، از این شمول خارج بوده و برای ایشان یک مقاله تهیه شده است. خوانندگان محترم به هنگام استفاده از این مقالات (مقاله‌های تهیه شده برای زندگی‌نامه ائمه اطهار علیهم السلام) باید توجه داشته باشند که ضرورتاً مقالات دوگانه مکمل یکدیگر نیستند و متقابلاً ممکن است اطلاعاتی در هر دو مقاله (به صورت تکراری) وجود داشته باشد.

در مورد بخش سوم اثر حاضر، (رویدادها و مناسبت‌های خاص) باید گفت، پس از بحث‌های کارشناسی و مکرر، این نتیجه به دست آمد که نمی‌توان در ویرایش نخست این کتاب به فهرست کاملی از همه مناسبت‌ها و رخدادها کلیه سرزمین‌های قلمرو تمدن اسلامی دست یافت. بنابراین، مناسبت‌های طرح شده در کتاب حاضر تنها بخشی از وقایع قابل طرح و نخستین گام برای ارائه فهرستی از این مناسبت‌ها به حساب می‌آید و هرگونه نظر ارزشمندی برای تکمیل این فهرست موجب تشکر و باعث تکمیل آن در ویرایش بعدی کتاب خواهد بود.

کتاب حاضر، همان‌گونه که پیش از این ذکر شد، کوششی است برای در اختیار گذاشتن مجموعه قابل استفاده صاحبان نشریات و وسایل ارتباط جمعی تا با بهره‌گیری از آن برای دفاع از هویت ملی کشور در مقابل هجوم فرهنگی غرب گام بردارند. بنابراین، کتاب حاضر را به هیچ عنوان نمی‌توان دایرةالمعارفی درباره تمدن اسلامی یا کتابی از این دست به شمار آورد. کتاب حاضر در یک کوشش زمانی کوتاه مدت و با حداقل امکانات پدید آمد و پدیدآورندگان امیدوارند در ویرایش‌های بعدی نقاط ضعف آن را برطرف سازند. در بسیاری از موارد مهم‌ترین منبع برای تهیه مقالات این کتاب مراجعه به انواع دانشنامه‌ها، دایرةالمعارف و کتاب‌های مرجع معتبر در آن حوزه بوده است و تا حد امکان کوشش شده مشخصات این آثار در قسمت منابع پایانی هر مقاله آورده شود. از دیگر سو، لزوم درج نام افراد در مشهورترین صورت ضبط نام آنها و نیز درج صورت الفبایی این نام‌ها، برای پدیدآمدن قالب نهایی کتاب در یک ترتیب الفبایی، باعث شباهت آن به انواع دانشنامه‌های زندگی‌نامه‌ای شده است. درحالی‌که کتاب حاضر چنین نقشی را ندارد و فقط یک راهنمای تقویم تاریخی برای معرفی تعدادی از اندیشمندان عالم اسلام و حوزه فرهنگی ایران در یک قالب منظم روزانه و برای رسانه‌ها به شمار می‌آید.

این کتاب، چنان‌که ذکر آن رفت، با هدف خاصی تهیه شده است. درباره مقالات ائمه اطهار (علیهم السلام) و برای یافتن هریک از مقالات، لازم است به ردیف اسامی این بزرگواران در بخش نخست کتاب مراجعه شود. درباره بخش دوم کتاب، یعنی زندگی‌نامه اندیشوران، همچنان‌که در سطور پیشین ذکر شد، نام هریک از این افراد در تقویم تاریخی مندرج در انتهای هریک از مجلدات کتاب ذکر شده است. به هنگام برخورد روزانه با هریک از این نام‌ها می‌توان زندگی‌نامه آنها را در ردیف الفبایی‌شان، در بخش دوم کتاب، جست‌وجو کرد. همچنین، پیش از این ذکر شد که برای چیدمان زندگی‌نامه‌ها در تقویم یک‌ساله حتی المقدور سعی شده است از تاریخ مناسب و برابر با سالروز تولد یا فوت آنها استفاده شود و نام‌ها در یکی از این دو موضوع قرار گیرند، اما اینکه تمامی نام‌ها بر این اساس مرتب شوند (به علت قلت منابع درباره روز تولد یا فوت بسیاری از این اندیشمندان) میسر نشد. بنابراین، در مواردی پراکندگی نام‌ها طی روزهای سال براساس قرارداد و تنها برای ذکر تاریخچه‌ای از این افراد صورت پذیرفته است. البته به ندرت به طور غیرمستقیم از یک تاریخ به عنوان مدخلی برای رهایی به تقویم زندگی آنان استفاده شده است. بدیهی است که این امکان وجود دارد که پژوهش‌های جدیدتر، اطلاعاتی درباره تاریخ تولد یا فوت این اندیشمندان به دست دهد که در این صورت پدیدآورندگان این مجموعه در ویرایش دوم این

اثر برای روزآمد کردن اطلاعات، بنا بر یافته‌های جدید، اقدام خواهند کرد. پدیدآورندگان این مجموعه معتقدند هریک از مجلدات سه‌گانه کتاب می‌تواند هویتی مستقل داشته و به‌طور جداگانه نیز مورد استفاده قرار گیرند. بنابراین، محتویات هر مجلد به‌صورت تقویم تاریخی سالانه در انتهای هر جلد آمده و صورت درهم‌کرد تقویم‌های سالانه نیز در انتهای جلد سوم ذکر خواهد شد تا با استفاده از آن فرصت انتخاب برای هر روز در اختیار اصحاب جراید قرار داده شود.

دربارۀ چیدمان روزانۀ اندیشمندان نیز، همان‌گونه که پیش از این ذکر شد در موارد متعدد با قَلت منابع برای انتخاب افراد در طول سال روبه‌رو بوده‌ایم. اگر آگاهی‌هایی از این دست در اختیار پژوهشگران باشد، بسیار سپاسگزار خواهیم شد تا آنها را در اختیار این کمیته قرار دهند تا در ویرایش بعدی مورد استفاده قرار گیرد.

برای تطبیق بین موقعیت‌های تاریخی در تقویم‌های شمسی و قمری در کتاب حاضر از تبدیل تاریخ مندرج در نرم‌افزار نجوم اسلامی (منتشر شده در تهران و قم، ۱۳۷۳ شمسی) سود جسته‌ایم.

علاوه بر تقویم سالانۀ تاریخی هر مجلد، چند نمایه نیز در انتهای جلد سوم کتاب تنظیم شده است. صاحبان نشریات و رسانه‌ها برای استفاده بهتر از این مجموعه و طرح زندگی‌نامۀ اندیشمندان مسلمان می‌توانند از این نمایه‌ها بهره گیرند.

بسیاری از مقالات این مجموعه، پیش از تهیه کتاب حاضر و به درخواست کمیته فرهنگ و تمدن اسلام و ایران شورای عالی انقلاب فرهنگی و برای استفاده در طرح‌های دیگر تهیه شده‌اند؛ لذا با رویکرد استفاده چندمنظوره از این مقالات، از آنها در مجموعه حاضر نیز استفاده شده است.

پیش از گردآوری مجموعه حاضر و برای امکان‌سنجی استفاده از این مجموعه، چند کار آزمایشی نیز صورت گرفت؛ ابتدا مجموعه کوچکی از مقالات (شامل حدود ۳۰۰ مقاله) در اختیار شبکه چهارم سیمای جمهوری اسلامی قرار گرفت تا میزان ارتباط مخاطبان این رسانه با مقالات سنجیده شود. همچنین، تعدادی از آنها نیز طی دو شماره از مجله کتاب ماه علوم و فنون، شماره‌های مسلسل ۱۶ و ۱۷، ماه‌های مرداد و شهریور ۱۳۸۷ شمسی به‌چاپ رسید تا صورت کتبی مقالات نیز مورد نقد قرار گیرد.

کتاب حاضر می‌تواند مورد استفاده اصحاب جراید و رسانه‌های گروهی قرار گیرد. هدف پدیدآورندگان این مجموعه، اشاعۀ فرهنگ ایرانی و اسلامی بوده است و انتشار دانسته‌های این مجموعه توسط این وسایل ارتباطی عملاً تبیین هدف پدیدآورندگان آن است.

در جریان تهیه کتاب حاضر گروه‌های چندی فعالیت داشته‌اند که باید از همه آنها تشکر و قدردانی کرد. به‌ویژه در این میان باید از مؤلفان مقالات، گروه ویراستاران، آماده‌کنندگان شکل نهایی کتاب و همچنین از همکاری شبکه چهارم سیمای جمهوری اسلامی ایران برای انتشار آزمایشی پاره‌ای از مقالات و نیز همکاری صمیمانۀ معاونت محترم فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای انتشار آن سپاس‌گزاری کرد. در نهایت، باید اذعان نمود کتاب حاضر تنها قدم اول در راهی است که به‌تازگی آغاز شده است. نظر ارشادی همه مخاطبان و مراجعان به آن، سبب پربار شدن ویرایش‌های بعدی کتاب خواهد بود.

دکتر علی‌اکبر ولایتی

رئیس کمیته فرهنگ و تمدن اسلام و ایران

شورای عالی انقلاب فرهنگی